

לאברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
 "זה יוסף שהיה אב בחכמה" (ר"ט)

מתורתו ומשנתו של
 שר התורה הגאון הקדוש
 רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת יתרו תשפ"ד • שנה ג' - גליון ק"ם • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

אוצרות יוסף

דרוש ח

וַיַּחַד יִתְרוֹ עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ד' לְיִשְׂרָאֵל וְגו' (יה, ט).

מילת יתרו ע"י אחר מצווה לאחר כעושה בעצמו

בגמרא עבודה זרה (כו.), ומי איכא למאן דאמר אשה לא (אינה כשירה למול), והכתוב (לעיל ד, כה) ותקח צפורה צרי. קרי ביה יתקח' כו', דאמרה לאיניש אחרינא ועבד.

קצת צריך עיון, למה ליה למימר 'קרי ביה', הא מפאת שהיא צייתה לעשות, שפיר שיך למימר בפשיטות 'ותקח', עיין שבת (קכו.) דתני שם בברייתא 'ועימר רבי, ומפרש דצייה ועימר'. ואולם אין לדון לשון מקרא מלשון חכמים.

ועיין עוד סנהדרין (צד.), דדריש 'ויחד יתרו' - שהעביר חרב חדה על בשרו. ואף דודאי מל אותו אחר, דגר פסול למול עצמו, דהטבילה הוא אחר המילה (עיין תוספות בימות מז: ד"ה מטבילין), ובשעת המילה אכתי עכו"ם הוא ופסול למול עצמו. וגם ישראל המל אותו אינו שלוחו, דאין שליחות לעכו"ם (בבא מציעא עא.), וגם - ליכא מידי דאיהו לא מצי עביד כו' (קידושין כג.). ואך עם כל זה, כיון דאין מלין אותו על כרחו (עיין יבמות מה. ובתוספות שם ד"ה אלא), ובמצוותו ורצונו היא שנעשית המילה, נקרא זה שהוא עצמו העביר החרב חדה על בשרו.

ועיין מה שכתבתי בגליון זבחים (ד): בשם היראים (סימן תה).¹ ועיין עוד מה שכתבתי בגליון

גליוני הש"ס

יבמות ו.

כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ וְגו' (כ, יב).

אומר לו לעשות איסור - אם יש לו מצוה ו כשהאב שוגג ו נפק"מ בצווה לעבוד על נדר שעל דעת רבים

ביבמות (ו.), יכול אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזיר, יכול ישמע לו כו', כולכם חייבים בכבודי.

יש לעיין, אם יש מצות כיבוד אב כשאומר לו לעשות דבר אסור - אלא שאין בכח המצוה לדחות האיסור, או אין מצוה כלל וכלל. ונראה פשוט דאין מצוה כלל, דהא אינו עושה מעשה עמך (עיין בבא מציעא סב.), ורק אילו היה דוחה היה חשיב עושה מעשה עמך כיון דהבן כדן יעשה, מה שאין כן עתה דאינו דוחה באמת - הוי ליה 'אינו עושה' כו'.

ואולם יש לספק עדיין, היכא דהיה אביו שוגג ולא ידע מן האיסור. וזוהי יש לומר גם כן, דאנן סהדי דאילו ידע - לא היה מצווהו, ולא הוי קיום הציווי כבודו כלל.

ויש נפקותא בספק שלנו הנ"ל, לענין נודר על דעת רבים מדבר, וצווה אביו לעשות הדבר שאסרו על עצמו בנדר. דאי נימא דיש מצות כיבוד אלא דאינו דוחה איסור הנדר, על כל פנים יש לחכם להתיר לו, דהוי ליה ההתרה לדבר מצוה, ונדר על דעת רבים יש לו התרה לדבר מצוה (עיין גיטין לו.), ומה שאין כן אם אין מצוה כלל לשמוע לאביו - אין כאן דבר מצוה להתיר עבורו. ושוב מצאתי הדבר מתבאר משו"ת **תשב"ץ** (ח"ב סימן נג ד"ה ומיהו), עיין שם היטב,² ודו"ק.

גליוני הש"ס

שבת.

וַיְהִי מִמַּחֲרַת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לְשַׁפֵּט אֶת הָעָם וַיַּעֲמֵד הָעָם עַל מֹשֶׁה מִן הַבֶּקֶר עַד הָעֶרֶב (יה, יג).

'תורתו מתי נעשית' - לימודו עם התלמידים **איתא** בשבת (י.), וכי תעלה על דעתך שמשנה יושב ודן כל היום כולו, תורתו מתי נעשית.

וצריך עיון קצת מגמרא ברכות (לג:).³ וראיתי **בחזקוני** על התורה (כאן ד"ה מן) על הכתוב 'מן הבוקר ועד הערב', כתב בשם **ברייתא דרבי אליעזר** (ברייתא דלי"ב מדות מדה ב ד"ה מן): יכול כל היום דן, אם כן אימתי התלמידים יושבים ללמוד תורה. ואולי גם כוונת הגמרא דשבת כך היא, דתורתו שלמד עם התלמידים (עיין עירובין נד:) - מתי נעשית, וזוהי לא קשיא עוד מההיא דברכות.

ואולם לשון **השאלות** (בפרשתנו שאילתא נא): אימתי למדה ואימתי לימדה, עכ"ל. ואם כן אהך דאימתי למדה שפיר תיקשי מהך דברכות, ודו"ק.⁴

1) **ובמרומי שדה** שבת שם (ד"ה תורתו), כתב: "תורתו אימתי נעשית, פירוש, מה שמחדש משה רבינו בפלפולא, והיא נקראת 'תורתו', כדאיתא בעבודה זרה (ט), מתחילה 'תורת ד' ואחר כך 'ובתורתו יהגה', והיינו יענין ויחדש. ועל זה הוא שואל מתי עשה חידושי תורה, אבל מה שכבר למד לא שחך מעולם, כדאיתא בנדרים (לח.) על הפסוק (להלן לא, יח) 'ויתן אל משה, שניתן לו במתנה שלא ישכח', וכן כתב עוד בהעמק **שאלה** (שאלתא ז ס"ק א בהערה), עיין שם. ולדבריו גם לא קשיא מהך דברכות.

2) ראה בארוכה במדור 'יוסף לקח' (עמוד א).

3) **ח** וז"ל: "... אבל אם הוא נדר... אפשר הוא ההיתר, משום דהאי נדרא לא חל מדאורייתא, שהנודר שלא לדבר או שלא יישן וכיוצא בזה אין כאן נדר דבר תורה, שאין הנדרים חלים אלא על דבר שיש בו ממש... אלא שאסור משום 'בל יחל' דרבנן, כדאיתא בנדרים (טו), וכיון שאינו אסור אלא מדרבנן, מתיירין אף על פי שהוא על דעת רבים - כדי לקיים מצות אביו, דודאי קצת מצוה יש בדבר, וסימן לדבר מצות יונדב בן רבב לבניו (ראה יומיה לה, ו), עיין שם.

ההקרבה גם לבעלים - לומר שהם עושין אותה, מפאת היות הקרבן שלהם, והמעשה נעשית במצותן, והרי זה כהך דשבת (קכו) דמפרש ועימר רבי - צוה ועימר.¹

ד) אהא דתנן בפסחים (סד): "הוציא את אימוריו, נתנו במגיס והקטירן על גבי המזבח", ובגמרא שם (סה): "אטו הוא גופיה הוה מקטר להו. אימא להקטירן על גבי המזבח", וכתב רבינו: "יש לומר, דאין כוונת הגמרא להגיה, רק ד'והקטירן' דמתניתין הכוונה דהקטרת הכהן נמי נקראת על שם הבעלים של פסח הנותנין להקטיר. ודוגמתו ממש ברש"י ברכות (לו: ד"ה ומקריב), ועיין שם בתוספות (ד"ה היה). ועיין זבחים (מז), מאי טעמא דרבי אלעזר בר יוסי (דגם הבעלים מפגלים), דאמר קרא (במדבר טו, ד) 'והקריב המקריב', עיין שם.

ה) דאיתא התם: "חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת, ומתפללין שעה אחת, וחוזרין ושוהין שעה אחת. וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה - תורתן האין משתמרות, ומלאכתן האין נעשית. אלא מתוך חסידים הם - תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת". ואם כן קשה, דכל שכן על משה יש לומר דתורתו היתה משתמרת.

א) כבר העיר בזה **הריטב"א** (עבודה זרה כו. ד"ה הא): "הא דאמרין קרי ביה 'ותקח' ו'תכרת' לאו דוקא, אלא לומר ד'ותקח' ו'תכרת' על ידי אחרים הוא, כדאיתא טובא בקרא, והיינו דלא פרכינן הניחא למאן דאמר יש אם למסורת".

ב) כמבואר בעבודה זרה (כו.) דגוי פסול למול, ואם כן אף את עצמו אינו יכול למול. ברם דבר זה לא בריא דהפוסקים, דשמא יש לומר דמילתו וגירותו באין כאחד, עיין **מנחת חינוך** (מצוה ב אות יד ד"ה ונראה); שו"ת **תורת מרדכי** (סימן קמב); שו"ת **אבני צדק** (י"ד סימן ק ד"ה ומ"ש); שו"ת **בית יצחק** (א"ח סימן יא אות יא) ועוד.

ג) לא זכינו לגליון זבחים, אמנם מדברי רבינו **בגבורות שמונים** במפתח (אות מז ד"ה והנה), נראה שכיוון כאן לדברי **היראים** בסימן תה (בפר"ח סימן תטו), שכתב וז"ל: "צוה הקדוש ברוך הוא את ישראל שיעשה את הפסח, דכתיב בפרשת בהעלותך (ט, ב) 'ויעשו בני ישראל את הפסח', ועשיית פסח היינו שחיטתו וזריקת דמו והקטר את אימוריו, אבל לא אכילתו כו', ואף על פי שזריקת דמו והקטר את אימוריו - כהנים עושין ולא ישראל, כיון שהקרבן של ישראל - ובמצות ישראל עושין, 'עשו בני ישראל קרינן ביה'. והוסף רבינו שם: 'משמע לכאורה, דיש לייחס מעשה

'וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם' וגו' (טז, ד). לקט פנינים מתורת רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע בענין ירידת הַמָּן (מאמר שני)

~ מתוך: אוצרות יוסף דרשות; חידושי יורה דעה; בית האוצר; גלינוני הש"ס ~

מלאכה אם היא פועלת רק בכח סגולה ונס - ולא בכח טבעי. והבאתי שם בזה פירוש המשנה להרמב"ם פרק בתרא דיומא (פ"ח מ"ו), אהך (שם) דמי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, דלפי שאין הרפואה טבעיית - רק דרך סגולה, לא מהני למידי דדינא. וגם הבאתי ירושלמי שביעית (פ"ד ה"ד), אי עבודה המועלת לאילן רק דרך סגולה חשיב עבודה בשביעית, עיין שם בפירוש הרידב"ז (ד"ה א"ן). ואולם יש לחלק בין סגולה לנס, ובחידושי שם הארכתי¹.

הנה התוספות כתבו ריש שבת (ב. ד"ה יציאות הב'), דקרא ד'אל יצא איש ממקומו' (פרשתנו טז, כט) הוא משום מלאכת הוצאה, ועל כרחק הוא כן למאן דאמר תחומין דרבנן וכמובן - עיין סוף פרק קמא דעירובין (י"ז). והנה ענין הכתוב על הוצאה, כתבו התוספות שם דכוונת הכתוב שאל יצא עם הכלי ללקט חסן, ואזרזר קרא על הוצאת הכלי, עיין שם.

ויש לדקדק בזה, דהא לא הוזכר כלי בקרא, רק 'אל יצא' כתיב, והוי העיקר חסר מן הספר. ויש לומר, דאין הענין מפאת הכלי דייקא, רק דהא זה על כל פנים פשטא דקרא שאל יצא איש ממקומו ביום השביעי ללקט חסן, ואם כן אפילו לא יצא בכלי - רק ילקט חסן בידו, הרי יכניסו על כל פנים בידו מרשות הרבים לביתו שהוא רשות היחיד, ואם כן שפיר פשטא דקרא אזהר מיהת על הכנסה, וממילא הא נלמד גם הוצאה דמה לי עיולי מה לי אפוקי, וכש"ס ריש שבת (ב. י"ז).

ולפי זה יש לדון גם כן לפי המבואר אצלי **בכתבי אגדה שלי**, דכל דבר הנברא בנס - גם קיומו הוא דרך נסיי. דכיון דבטבע אין מציאות לדבר ההוא, על כן אילו היה מסתלק ממנו עניין הנסיי, מיד היה נופל תחת העניין הטבעי, ואז היה נאפס וחוזר לאין, כיון דבטבע אין לו מציאות כלל, וכל התהוותו רק בנס.

ואם כן, מה שהכניסו המן - דכל התהוות המן היתה רק בנס, אם כן לפי העניין הטבעי היא ליה הכנסה שאין מתקיימת, דלפי העניין הטבעי הא יש לו להאפס בכל רגע, וקיומו גם כן רק בנס, ומלאכה שאין מתקיימת הא פטורין עליה בשבת. ואם כן יהיה מוכח מזה גם כן דגם אם פעולת המלאכה ועניינה רק דרך נסיי ובעניין הנסיי - גם כן חשוב מלאכה, ודו"ק הטיב.

הוציא משם למען הביא אותו לתת לנו את הארץ' וגו' (דברים י, כג), ועל כן נגלה מיד קדושת הארץ - דקדושתו על חוץ לארץ הוא מה שעומד וביכורים ושתי הלחם באין רק מארץ ישראל, כמבואר במשנה פרק קמא דכלים (מ"ו), ועל כן מיד אחרי יום היציאה קרב העומר, דהוא האשון בעניין גילוי קדושת הארץ, ודו"ק. ועל כן העומר הוא שעורים (עיין מנחות סח) דהם מאלל חמור, כמבואר בבבא קמא (ע"ב), פרה שאכלה שעורים וחמור שאכל כרשנין, עיין שם ה"טב (ברש"י ד"ה ופרה), דזה עניין ארץ ישראל - הכנסת החומרית לקדושה.

ח וראה **אוצרות יוסף** חידושי יורה דעה (קונטרס ב' אות כב): "יש עוד ראייה דגם מלאכה הפועלת רק דרך נס חשיבא מלאכה, דהא כל המלאכות ממשכן ליפנין, הם זרוע ואתם לא תזרעו, הם צפרו ואתם לא תקצרו - עיין שבת (ס"ט), ואף דעפר מדבר אינו מצמיח, ואתם לא תכתבו תוספות סוף פרק כ"טו ה"ה (חולין פ"ה י"ה אלא) דכשהיו ישראל במדבר היה מצמיח, עיין שם, ואם כן כיון דעפר מדבר בטבעו אינו מצמיח, הנה מה שהצמיח בהיות שם ישראל - הוא ודאי רק עניין נסיי, ואם כן **שמשו דגם מלאכה הפועלת רק בדרך נסיי גם כן חשוב מלאכה**, דהא זריעה לא הוי מלאכה בזרע במה שאין מצמיח, ואף דהם לא זה במדבר היה נחשב מלאכה מפאת דגם היה מצמיח, ואף דהם לא זה במדבר היה נחשב מלאכה מפאת דגם כשפועל דרך נסיי חשוב מלאכה".

ט וביארו שם הדתנא קרי 'הוצאה' גם להכנסה. ועיקר לשון 'מה לי עיולי מה לי אפוקי' הוזכר שם צו, דילפינן בסברא זו הכנסה מהוצאה.

י המשך לשונו: "וכזה מבואר בספר התניא (שער היחוד והאמונה פרק ב) בפירוש התוב (מנחות ט. י) 'ואתה מחיה את כולם', דכיון דכל הבריאה נבראה יש מאין, על כן אילו היה מסתלק שפעו יתברך מן הבריאה לקיימה אפילו רגע אחת, מיד היתה חוזרת לאין - כיון דמצד עצמה אין לה מציאות כלל, עיין שם ה"טב. וכזה הוא גם בענין טבעי ועניין הנסיי, דו"ק הטיב מאוד". וראה גם **אוצרות יוסף** (דרוש פ' פסוקא קל).

לא היו קריבין במדבר הואיל ולא היה להם אלא מן, עיין שם¹. ויש לומר, דכיון דיש בשתי הלחם עשיות לפני האכילה - האפיה וקידוש כלי² ותנופה, ועל כן המן הא לא היה נחשב לחם מתחלה, דהא חס, ורק בידים עדיין שלא לרצות לטעום בו טעם לחם, ורק בשעת אכילה דרצו לטעום טעם לחם - אז הוא דנעשה לחם³, ולכן לא היה אפשר לצאת בו ידי חובת שתי הלחם, ודו"ק.

ועיין עוד **מאמר שבתות ד'** להרמ"ע מפאנו ז"ל (ח"ו ד"ה ומסתברא), דכתב דברכת המוציא של מן הוא 'המוציא לחם מן השמים', עיין שם⁴.

כשבאו לארץ עדיין רצו לאכול מן מאכל רוחניי מה שכתבתי (אוצרות יוסף דרוש ד פ'סוקא קמא) דעומר - שעורים דהוא מאכל חומריי - מפאת קדושת הארץ שנגלה, דענין ארץ ישראל להכניס גם החומריות בקדושה⁵. ולכן במדרש (עיי' ספרי פרשת בהעלותך פ'סוקא לא ד"ה ועשו) - הובא בתוספות ראש השנה (ג. ד"ה דאקריבו), דכשבאו לארץ, אף שהיו כבר פירות ארץ ישראל, מכל מקום אכלו עדיין מן, דמי שיש לו חטים אילו רוצה לאכול שעורים, עיין שם. **והכוונה** כנ"ל (שם פ'סוקא קמא), דפירות ארץ ישראל מאכל ארצי חומריי - שעורים, וכן - מאכל אבירים, נמשל לחטים - רוחניי, דתורה נמשלת לחטים - הכל צריכין למרי חוטיא (ברכות טד), וש"ס סנהדרין (לז.) - 'בטנן ערמת חטים' (שיר השירים ז, ג) נדרש על סנהדרין, שמהם תורה יוצאת (עיין סנהדרין פו.).

הוצאה לפינן מ'אל יצא' - שמכניס המן בידו | מהכנסת המן מוכח דפעולה נסית הוי מלאכה דנתי בחידושי על הל"ט מלאכות, דאין חיוב על

בין איסור שבת לבין חובת הבאת שתי הלחם. **ו** וראה **בני יששכר** (מאמרי השבתות מאמר ג אות ג ד"ה שם), שהביא דברי הרמ"ע, וכתב: "דכירנא כשהייתי מסתופף בצל קדשו של כבוד מחותני הרב הקדוש מהרצ"ה **מוזיטשטוב זקוק"ל**, נפל מלאת בפומיה לחקור האיך היה ברכת המן. ואני הייתי משיב שמצאתי כך להרמ"ע... ונפל ויכוח דבר בין החברים. נענה אחד מן החברים - הלא הוא הרב המקובל **מה' ישראל דוב להל"ה** - אשר כמדומה לא **בירכו ברכה על המן כל עיקר**, כיון שהוא לחם אבירים נבלע באבירים (ראה תלמי ע"ה, כה; עיין יומא ע"ה) שלא היה בו בירור, כי כל עיקר הברכה לברר ניצוצין והפרידם מן הפסולת (עיין טעמי המצות פרשת עקב ד"ה כוונת האכילה), ובמנ לא היה פסולת. ונהניתי מאד - כי לדעתי הדברים קרובים אל האמת, והייתי מתמיה לפי זה על הקדוש מהרמ"ע שכתב שנצטרך לברך עליו". וראה עוד שם בהמשך דבריו. וראה עוד **תפארת יוסף** פרשת בשלח (עמוד שס"א הערה קט) מקורות נוספים בזה.

ועיין במדב"ר ז, ד, שאמרו ישראל: "עכשיו אין לנו אלא המן הזה בלבד... הרי נפשתי בישים, שנאמר (במדבר יא, ז) 'ועתה נפשנו יבשה אין כלי', ובידי משה שם אות ד, כתב בשם 'ירושלמי אחד' לבאר הכוונה: "לפי דאיתא (ויקרא כג, כט) 'הנפש אשר לא תעונה', ומקשה הוזהר (עיין תפארת יוסף שם במקור הוזה"ק), והלא בכל מקום דכתיב 'נפש' קאי על הנשמה, ומאי עיניו שייך בנשמה, ומשני, לפי שעיקר חיוני של נשמה הוא הברכה - זה חלקה מן דבר המאכל. ואם כן במן אף שנשתנה לכל העומים (וימא ע"ה), **מכל מקום לא הוי יכולים לעשות שום ברכה רק מה שהיו רואים בעיניהם, וזה שאמרו 'נפשנו יבשה'**, וזה שאמר המדרש 'הרי נפשתי בישים', פירוש, שהנשמה יבשה מכה הברכות, ודו"ק ודברי פי חסן חן", וראה שם מה שהוסיף לבאר עוד בזה.

ז וז"ל שם: "...ביציאה ממצרים נגלה קדושת הארץ, דגם הארציות והחומריות יש להכניסו לקדושה, וזה כל ענין הארץ (ראה אוצרות יוסף דרוש ב פ'סוקא קמא ט-ז)... וביציאה ממצרים מנין נגלה קדושת הארץ, כי כל היציאה רק לבא לארץ ישראל - 'ואותנו

בהמ"ז במן - רק לדעה שטעמו ממשן וכיוונו ללחם והיה נחשב לחם ממש והטעם שלא יצאו יד"ח שתי הלחם במן וברכה ראשונה על המן **איתא** בברכות (מ"ח), אמר רב נחמן, משה תיקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן.

צריך עיון קצת, דמדוע היה חיוב ברכת המזון על המן, הרי לא היה לחם מחמשת המינים, רק בריה בפני עצמה⁶. ואף שטעמו בו טעם לחם אם רצו (עיין יומא ע"ה), מכל מקום על טעם לבד אין נראה שיזיה חיוב ברכת המזון - עיין תוספות ברכות (לח. ד"ה האי)⁷.

וצריך לומר, דסבירא ליה לרב נחמן בעל המאמר דברכות, כמאן דאמר ביומא (ע"ה) דכל המינין טעמו במן טעמן וממשן, עיין שם. ועל כן שפיר היה חיוב ברכת המזון כעל לחם ממש, כיון דהיה גם במן טעם וממש של לחם.

ועיין ספר מדרש תלפיות (השטמות לאות י ענף י"ן ד"ה אבל), דמאן דאמר (ויק"ר יב, א) דנדב ואביהוא נתחייבו מיתה משום שתיי יין, היינו שהיו שותין מי הבאר וכיוונו ליין, דטעם כל המשקין שרצו טעמו בלי הבאר, עיין שם. והרי דזה נחשב שתי יין אף שמה היה יין ממש, דאפילו מאן דמחייב אשאר משכרין, היינו רק מלקות אבל לא מיתה - עיין כריתות (ג"ג), ועל כרחק דהיה נחשב יין ממש. ואם כן הוא הדין במן - מי שכיוון ללחם היה נחשב לחם ממש לחייב עליו ברכת המזון.

וראיתי עוד **בריטב"א** קידושין (לו: ד"ה והשתא) דכתב בפשיטות, שלא היה אפשר לצאת במן ידי חובת מצה, הואיל ואינו לחם מחמשת המינים, עיין שם. ועיין עוד תוספות מנחות (מה: ד"ה קרבן) דכתבו בשם רש"י (ראה שיטה מקובצת שם אות י), דשתי הלחם

א סברת הקושיא מצאנו כבר בשו"ת **רבי אברהם בן הרמב"ם** (סימן פ"ה), בקושית השואל, וז"ל: "במה שהזכרנו בענין הדוראה והדוחן שהם מאכל רוב בני ארצכם, ואין אוכלים חטה אלא מיעוטם, ושנתפשט המנהג אצלם - כמו שאמרתם - משום כך שאתם מברכים עליהם בסוף ברכה, וזה תמוה... ומה שזכיר **הטוען שברכת הזן משה ע"ה תקנה בשעה שירד המן - שהיה לחם שלהם אז**, הרי יפה טען, ומורה זה על צנות מח ובניה מעולה. אלא שיש לומר בזה שתי תשובות, הראשונה, **שאו כל ישראל היו נאספים במקום אחד והמן היה לחם שלהם**, ובני תימן אינם כל ישראל ולא רובם...".

ב שכתבו: "ושכר דידן אף על גב דשמא יש בהן כזית בכדי אכילת פרס, לא מברכין עליו בורא מיני מזונות אלא שהכל, ואפילו לרב ושמואל דאמרי (ברכות לו:) כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות, הכא לא הוי בהו ממש שעורים - ואין שכר אלא טעמא בעלמא".

ג וראה **גלינוני הש"ס** ירושלמי פאה (פ"ה ה"ה ד"ה ודכותיה), שהעיר רבינו בצע"ג על רש"י פירוש הל"ט מלאכות שם.

ד ראה **תפארת יוסף** פרשת בשלח (עמוד שם הערה קט), שהארכנו במה שנקט רבינו 'קידוש כלי'.

ה קצת יש להעיר ממכילתא דרבי ישמעאל בפרשתנו (מסכת דוסיע פרשה ד' ה"ה ויאמר אליהם), על הפסוק (להלן כג) 'את אשר תאפו אפו', דנחלקו רבי יהושע ורבי אלעזר המודעי, האם המן היה משתנה ממש לאפיו ומבושל, או שלא היה משתנה רק טעמו בלבד לכל מה שהיה רצוה. **ובהנהגות וביאורים** לחכם קדמון ספרדי ז"ל כתב שם: "ובין לרבי יהושע ובין לרבי אלעזר לא היה חושב בלבו אלא ביום ששי, והיה נעשה ממש או משתנה בטעמו לכל רצונו, אבל בשבת אסור להם לחשב כן". וכן כתב **ברכת הנצי"ב** שם, דאסור משובת גמר מלאכה, ומכל שכן למאן דאמר (ב"ב כ"ה) הכנה אסורה בשבת, עיין שם. הרי דחממת איסור שבת שפיר היה יכול ומחויב לחשב לטעם שרוצה - זמן מרובה קודם האכילה. ואולי יש לחלק

מצות כיבוד אב באיסור

אב המצוה לבנו לחלל את השבת מדוע צריך לימוד מיוחד שלא ישמע לו - הרי הוא רשע ואין לכבדו | אופנים שונים שהאב מצוה בנו על דבר איסור בעוד שאצל האב הדבר מותר | האם מצות כיבוד אב נדחית מפני איסור - או שבמקום איסור אין כאן מצוה כלל | באופן שהדבר מותר אצל האב - האם יש בו מצוה

מלאכה, והוא חילול שבת לגבי הבן, הוה אמינא שישמע לו, דאבינו אינו רשע כי לא קבל שבת וגם הצבור לא קבלו שבת, קא משמע לן דאל ישמע לוי"ג.

בדברי רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע מצינו אופן אחר ומחודש, כיצד יתכן שאביו מבקש מבנו לעבור על מצוה בתורה, כאשר לגבי האב אין איסור בדבר, וזו לשון רבינו **בגלינוני הש"ס** (יבמות ו. בתוספות ד"ה שכן) בבואו לדון בגדר מצות כיבוד אב באופן של איסור:

"יש לעיין, אם יש מצות כיבוד אב כשאומר לו לעשות דבר אסור - אלא שאין בכח המצוה לדחות האיסור, או אין מצוה כלל וכלל. ונראה פשוט, דאין מצוה כלל, דהא אינו עושה מעשה עמך, ורק אילו היה דוחה היה חשיב עושה מעשה עמך כיון דהבן בכדין יעשה, מה שאין כן עתה דאינו דוחה באמת - הוי ליה אינו עושה עמך."

"ואולם, יש לספק עדיין, היכא דהיה אביו שוגג ולא ידע מן האיסור. ובוזה יש לומר גם כן, דאנן סהדי דאילו ידע לא היה מצווהו ולא הוי קיום הציווי - כבודו כלל."

"ויש נפקותא בספק שלנו הנ"ל, לענין נודר על דעת רבים מדבר, וצוהו אביו לעשות הדבר שאסרו על עצמו בנדר. דאי נימא דיש מצות כיבוד אלא דאינו דוחה איסור הנדר, על כל פנים יש לחכם להתיר לו דהוי ליה ההתרה לדבר מצוה, ונדר על דעת רבים יש לו התרה לדבר מצוה (עיין גיטין לו.), ומה שאין כן אם אין מצוה כלל לשמוע לאביו - אין כאן דבר מצוה להתיר עבורו. ושוב מצאתי הדבר מתבאר משו"ת **תשב"ץ (ח"ב סימן נג ד"ה ומיהו), עיין שם היטב, ודו"ק."**

הראשונים והאחרונים (ראה הגה"מ הלכות ממרים פ"ו ה"ב; חזקוני פרשת קדושים שם ועוד), ועוד הקשו, הרי **הטור** (יו"ד סימן רמ) פוסק כי באב רשע פטור בנו מלכבדו².

יודע תירוצו של הגאון החיד"א זי"ע בספרו 'דבש לפי' (מערכת א אות טל), והוא רעיון דומה ביסודו לדברי הרה"ק מאוסטרובצא זי"ע, שמדובר באופן שאצל האב אין איסור במעשה זה, וזו לשונו: "דאצטריך קרא כשהבן קבל שבת מבעוד יום, דלדידיה הוא שבת, ואביו עדיין לא קבל שבת, שהוא מבעוד יום, ואז אומר שיעשה לו

הרה"ק רבי יחיאל מאיר מאוסטרובצא זי"ע, כאשר ביקר פעם בעיר ווארשא והתאכסן בביתו של אחד מחסידיו, סיפר לו החסיד כי זה עתה התקינו בביתו מכשיר טלפון, שהיה דבר חידוש בימים ההם ולא היה בנמצא ברובם ככולם של בתי בני ישראל.

לקח הרה"ק מאוסטרובצא את הטלפון בידו וביקש לחדשו ולקדשו בדברי תורה, וכה אמר:

"הנביא אומר (ישעיה מג, ז) 'כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתי יצרתיו אף עשיתיו'. כלומר, כל מה שנברא ונוצר בעולם הזה, הכל לכבודו ברא ויצר. אם כן, מה ניתן ללמוד מהמצאת הטלפון?".

ומיניה וביה אמר: "בזה אפשר ליישב קושיית המאירי (יבמות ה): על מאמרם ז"ל: 'יכול אמר לו אביו חלל את השבת... יכול ישמע לו, תלמוד לומר (ויקרא יט, א) 'איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו' - כולכם חייבים בכבודי. והקשה המאירי, למה לי קרא, תיפוק ליה דרשע הוא 'נשיא בעמך' (שמות כב, כז) - בעושה מעשה עמך (שם כב:)."

"אך על ידי המצאת הטלפון ניחא. לעולם, בעושה מעשה עמך" עסקינן, אלא כאן מדובר שאביו נמצא במקום רחוק, ויש הבדל של שעות בין מקום מגוריו למקום מגורי בנו, ואביו מצלצל אליו בטלפון בשעה שאצלו כבר מוצאי שבת ואינו עובר שום איסור, אך אצל הבן עדיין שבת. יכול יהא חייב לשמוע לו, תלמוד לומר 'איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו' - כולכם חייבים בכבודי"³.

בקושיא מפורסמת זו עוסקים הרבה מן

"דלפי ההפסד איסור שהוא מפסיד - אין כאן מצוה כלל" (ה) כלומר, אם נדחה האיסור מחמת המצוה, אם כן אף שצוהו לעשות איסור, מכל מקום הרי מעשה זה היתר הוא, ואינו רשע בעבור הציווי. מה שאין כן עתה שאינו דוחה, וכשיעשהו הבן הוא עושה איסור, אם כן הרי הוא מצווהו לעשות איסור, ורשע הוא בכך ואינו עושה מעשה עמך.

ועיין דרוש וחינוך להגאון רבי עקיבא איגר ז"ל (בבא מציעא ל. בתוספות ד"ה הא); שו"ת 'בית אפרים' (אה"ע סימן קיד ד"ה וקצת); שו"ת 'תורת חסד' (או"ח סימן נג אות ו).

ו ז"ל התשב"ץ שם, בקצרה: "...אבל אם הוא נדר, אפשר הוא ההיתר, משום דהאי נדר לא חל מדאורייתא, שהנודר שלא לדבר אין כאן נדר דבר תורה, שאין הנדרים חלים אלא על דבר שיש בו ממש, אלא שאסור משום כל יחל דרבנן, כדאיתא בנדרים (טו.), וכיון שאינו אסור אלא מדרבנן, מתירין אף על פי שהוא על דעת רבים - כדי לקיים מצות אביו, דודאי קצת מצוה יש בדבר, וסימן לדבר מצות יונדב בן רכב לבניו (ירמיה לה, ו), עיין שם. וראה עוד **גלינוני הש"ס** פסחים (פז: ד"ה ושתייה).

תשמורו, דעל כל פנים אונסא לא חשיב כמאן דעביד, היינו שהמשמר את השבת שעל כל פנים גופו אינו שובת.

"אבל להיפך, אם לא ישמע לו, יקיים בזה גם כן מורא אב, כיוון שבאמת כולכם חייבים בכבודי. אם כן לא צריך אביו מצד נפש הישראלי שבו לצוות את בנו על חילול שבת, ואם מצוה לו, על כרחך שאין הציווי מצד חלק הצורה שבו רק מחלק החומר שלו, המסית לעשות נגד רצון הבורא. ובאמת עיקר כיבוד אב הוא אם האב הוא צדיק ועושה מעשה עמך, אם כן אדרבה, בזה שאינו שומע לקול אביו ואינו מחלל שבת, עושה כיבוד ומורא לחלק הצורה של אביו ומקיים בזה שמירת שבת ומורא אביו, היינו לצד חלק הצורה של אביו, וזה ברור בס"ד"

ג והביאו בספר **'בני יששכר'** (שבתות מאמר ב סימן ח) בשם "הרב הגדול המפורסם חיד"א זלה"ה", ומסיים: "ולפי זה יומתק הדבר מה שפרטה התורה שבת דייקא"

ד כיון שמצווהו לעשות איסור. וכן פשיטא ליה לרבינו בתשובתו כתב יד, ראה **'תפארת יוסף'** בפרשתנו (עמוד קמט):

א ספר **'אור תורה - משמרות כהונה'** (עמוד לו, ומשם בספר 'אוצר אפרים' פרשת קדושים); וראה **'הר צבי'** על הש"ס (פסחים ה. ד"ה והרב).

ב ונעתיק כאן ביאור נפלא שכתב בזה הגאון **מהר"ש ענגיל זצ"ל** (שפתו מהר"ש פרשת קדושים ד"ה איש): **"בגור אריה** (שם יט, ג אות ט) העיר, שעל כל פנים אם יחלל שבת לא יקיים מצות עשה דשבתותי תשמורו, אבל אם לא ישמע לאב - יקיים מורא מאביו. והכוונה בדבריו יש לומר, דקיימא לן אונסא כמאן דלא עביד, אבל אונסא כמאן דעביד לא אמרינן, כמפורש בירושלמי פרק האומר...

"והנה ידוע מה שכתב הרמב"ם ז"ל (הלכות גירושין פ"ה ה"ג) בטעם שכופים אותו להביא קרבן, משום שעצם רצון הישראל להיות טוב אבל החומר מעכב, וכשכופין את החומר שוב הוי רצון גמור לגבי חלק הצורה, עיין שם. אם כן הכי נמי, אם אביו מצווה לו לחלל את השבת, אף אי נימא שמחוייב לשמוע לו וממילא לא יהיה חייב משום שבת, כיוון שעשה דוחה לא תעשה והוי אונס על חילול שבת, מכל מקום על כל פנים לא יהיה חשיב כמקיים 'את שבתותי

מקור לפטור סומא ממצוות | סומא נחשב 'לא אדם' כחרש | פטורו תלוי בפלוגתא ב'וראיתם אותו' | חייב מדרבנן ומוציא בדרבנן | ל'ל ילפותא לפוטרו מסמיכה

בגמרא בבא קמא (פז), תניא אידך, רבי יהודה אומר, סומא אין לו בושת, וכן היה רבי יהודה פוטרו מכל מצות האמורות בתורה.

עיינן טעם ודרש על זה בשו"ת **הלכות קטנות** (ח"א סימן ריו) [ז"ל: סומא פטור מכל המצוות, דכתיב (ראה דברים ה, א) 'ולמדתם ועשיתם'. אפשר דדריש הכי, כל שישנו בלמידה ישנו בעשייה, וכל שאינו וכו', וסומא אינו בלמידה, דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בעל פה (גיטין ס:), וכן הכתוב אומר (שם יז, ט) 'והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמדו', וצריך עיון שלא הוזכר כלל בגמרא כאן.

וגוף הדרש שלו 'ולמדתם ועשיתם' כל שישנו בלמידה ישנו בעשייה כו', דוגמתו יבמות (קט:). בהיפוך, 'ולמדתם ועשיתם' - כל שישנו בעשייה ישנו בלמידה כו'.

ובגוף העניין אי סומא פטור מן המצוות, עיינן שו"ת **הלכות קטנות** (ח"ב סימן לח ד"ה וכפי) [ז"ל: ונראה, דכל שחסר אחד מן החושים החשובים רוחניים, כמו הסומא, החשיבוהו ל'לא אדם', כמו שאמר (איוב יח, א) 'למה נחשבנו כבהמה', וכתבי (ישעיה ו, י) 'ואזניו הִכְפִּד וְעֵינָיו הִשְׁעוּ (טח,ם, רש"י)', ולפיכך איכא למאן דאמר דסומא פטור מן המצוות כמו חרש.

ונראה דזה תלוי אידרשינן 'וראיתם אותו' (במדבר טו, לט) - פרט לכסות לילה אבל סומא חייב (עיינן מנחות מב:), כפי זה חייב הסומא מדאורייתא בכל המצוות, דבנין אב הוא. ולמאן דאמר (שם) 'וראיתם אותו' - פרט לכסות סומא, פטור מן התורה].

ועיינן חידושי אגודה הנדפסים עם מהר"י ווייל (עמוד קנט ד"ה החובל) [ז"ל: משמע דסומא חייב מדרבנן, הילכך יכול להוציא בדרבנן. ונראה לי במקום דליכא כהן בעיר אלא סומא, נראה דמותר לקרותו לספר תורה, ולא יאמר אין כאן כהן (עיינן חידושי מהרש"ל על הרא"ש גיטין פ"ה סימן כ אות ה), כיון דקריאת תורה מדרבנן (ראה בבא קמא פב.) - יכול הסומא להוציאם. ואי משום ברכה לבטלה, הלא גם הרואה פטור מלברך - דהא בירך שחרית, אלא שמחייב את עצמו, הכי נמי לא שגא. ואי משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה (גיטין ס:), בזמן הזה אינו קורא אלא החזן].

ויש לעיין לענ"ד, לרבי יהודה דפטר סומא מכל המצוות, אם כן למה לי גזירה שוה לדידיה במנחות (צג). למיפטר סומא מסמיכת קרבנות, עיינן שם היטב, דגזירה שוה אין אדם דן מעצמו רק נמסרה מסיני (פסחים טו.), ואם כן לרבי יהודה למה לי גזירה שוה.

(א) וראה גליוני הש"ס בבא בתרא ט. ד"ה איב"ע, שביאר את המחלוקת באופן אחר.

איסור בזיון ובושת עבד

עיינן נדה (זז). דסבירא ליה לשמואל, 'לעולם בהם תעבודו' (ויקרא כה, מז) - לעבודה נתתיו, ולא לבושה. ועיינן שם עוד דאמר, שמואל מייחד להן (שפחותיו מייחד לאנשים - עבדיו, ואינו מפקירן. משום בושת), רב נחמן מחליף להן (את של זה בזה, ואינו מקפיד על בושתן) כו'. הרי פלוגתא דאמוראי אי איכא איסור בבזיון ובושת עבד^א.

ועיינן ספרא בהר (פרשה ו ברייתא ו), 'לעולם בהם תעבודו' - אין לך בהם אלא עבודה בלבד, ופירש **הראב"ד** (ד"ה אין) דהכוונה כהן דשמואל, לעבודה נתתיו ולא לבושה. וצריך עיון קצת, דסתם ספרא רבי יהודה (סנהדרין פו.), ורבי יהודה סבירא ליה בבבא קמא (פז). דאין לעבדים בושת. וצריך לומר, דרק לענין תשלומין אין לו בושת, דהמביישו פטור מתשלומי דמי בושתו, אבל הביוש והבזיון גופיה - איסור הוא גם לרבי יהודה, וזה פשוט.

ועיינן עוד כתובות (ז:), ההוא דאתא דאתא לקמיה דרבן גמליאל בר רבי, אמר ליה, רבי, בעלתי ולא מצאתי דם. אמרה לו, עדיין בתולה אני. אמר להן, הביאו לי שתי שפחות - אחת בתולה ואחת בעולה. הביאו לו, והושיבן על חבית של יין, בעולה היה ריחה נודף, בתולה אין ריחה נודף, אף זו הושיבה ולא היה ריחה נודף, אמר לו, לך זכה במקחך. וניבדוק מעיקרא בגווה, גמרא הוי שמיע ליה, מעשה לא הוי חזי, וסבר דילמא לא קים ליה בגווה דמילתא שפיר, ולא אורח ארעא לזלוזלי בבנות ישראל. ומוכח קצת דמותר לבייש עבד, ויש לדחות, ובאתי רק להעיר.

'אח' ממעט אפילו עבר עבירה אחת | לענין הלוואות ברבית

בגמרא בבא קמא (פח.), מאי טעמא דרבי יהודה, אמר קרא 'כי ינצו אנשים יחדיו איש ואחיו', במי שיש לו אחוה, יצא עבד שאין לו אחוה. ורבנן, אחיו הוא במצוות.

דעת היראים (סימן קצה ד"ה ומנלן; סימן קנו ד"ה ואם; סימן קסז ד"ה וכבר), דכל דכתיב 'אח' בתורה - ממעט לכל מי שעבר אפילו עבירה אחת במזיד ולא עשה תשובה, ואפילו עבר רק לתאבון, ומותר לשנאותו ופטורין מלהחיותו ולהלוות לו ולתת לו צדקה כו'. וראיתו מכאן, דאח היינו במצוות, ומהך דמכות (כג.), כיון שלקה הרי הוא כאחיק, מכלל דמקמי הכי לא. והא דאמרין בפרק שני דעבודה זרה (כו.), 'לכל אבידת אחיק' (דברים כב, ג) - לרבות המומר, היינו רק להשיב לו את שלו וכל כיוצא בזה, אבל לתת לו את שלו כצדקה וכדומה - לכל כי האי לא איתרבי.

ומסופק שם (סימן קנו שם) לענין ריבית מה דינו. ועניין הספק שלו, אם ריבית כיון דמדעתיה

(ב) עיינן שו"ת בית דוד להגאון רבי זאב וואלף לייטער סימן כג ד"ה והנה, ולהלן, שהביא דברי רבינו אלה, וכתב: "אחר

יהיב - נחשב שאני נוטל ממנו את שלי, ואיסורא בעלמא הוא דאסרתו תורה, ועל כן כיון דכתיב ביה (ויקרא כה, לה) 'אחיק' אין מומר בכלל האיסור, או דלמא ריבית - גזל הוא נחשב (עיינן בבא מציעא סא.), שנוטל את של המומר. ומסיק (שם ד"ה ולהלוות - ד"ה ונראין) לאיסור, עיינן שם.

וספק הנ"ל לענין ריבית הארתי בו **בחידושי** (ראה גליוני הש"ס יבמות מז: ד"ה ישראל; שם עבודה זרה כו.), וכעת ראיתי שיש לעיין בו גם כן בשו"ת **רד"ך** (בית לא חדר א), עיינן שם בארוכה.

אומדנא - אף כשאומר לא נתכוונתי | אף בשעת מעשה

אומדנא שחכמים אומדין דעתו של אדם, אפילו אומר לא נתכוונתי לכך, לאו כל כמיניה. כן הובא בקהלת יעקב בהקדמתו לחלק מדות חכמים בשם **תרומת הדשן** (שו"ת סימן רז) ו**מהרד"ך** (בית ד חדר ג ד"ה ואפילו) ועוד כמה ספרי **הפוסקים** (שו"ת הרא"ם סימן יז ד"ה תשובה עמוד מה; שו"ת מהרי"ט ח"ב אה"ע סימן כח ד"ה תשובה), עיינן שם היטב.

ונראה לענ"ד, דלא לבד דאינו נאמן לומר לאחור זמן שבשעת מעשה לא כיוון לכך, רק אפילו אם בשעת המעשה עצמו אומר שמתכוון להיפוך, אין בדבריו כלום. וראייה על זה ממשנה בבא קמא (צב.), האומר סָמָא את עיני, קטע את ידי כו' - על מנת לפטור, חייב. קָרַע את כסותי, שָׁבַר את כדי - על מנת לפטור, פטור. ובגמרא שם (צג.), אמר ליה רב אסי בר חמא לרבא, מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא. אמר ליה, רישא - לפי שאין אדם מוחל על ראשי אברים כו'. הרי דכשאמדו חכמים דעתו של אדם שאין מוחל על ראשי כו', אפילו אמר בפירוש בשעת המעשה 'על מנת לפטור' - אין בדבריו כלום. והיינו, משום דאמרין דאומר כן רק משפה ולחוץ, אבל בלבו אינו מוחל, ודברים שבלב (עיינן קידושין מט:) - לא חשוב, כיון דידוע דאין אדם מוחל כו'.

ועיינן שם היטב בכולה סוגיא דבבא קמא, דישי לומר דבני פלוגתייהו דרבא פליגי עליה באמת בזה, דסבירא להו דאף על גב דאין אדם מוחל כו', עם כל זה כיון דמחל בפירוש הוי מחילה. ואולם מלשון רש"י שם (ד"ה ורבי) אין מוכח כן, עיינן שם היטב.

ועיינן עוד רש"י קידושין (יט: ד"ה בדבר) דכתב, דצער הגוף לא איתיהיב למחילה. ואולם בהך דבבא קמא, אין נראה כוונת רבא כן - דראשי אברים לא איתיהיבו למחילה, ואין מחילה מועלת בהן אפילו ידענו שמוחל בלב שלם, רק הכוונה דאמרין דאין מוחל עליהם וכנ"ל, עיינן שם היטב ותבין^ב.

בקשת הסליחה **מהגאון הנפלא** ה"ו, דבר זה אי כהאי גוונא מהני מחילה - במחלוקת שנוי... עיינן שם בארוכה.

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באוני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולהתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com